

DOCTORIS IRREFRAGABILIS

ALEXANDRI DE HALES

ORDINIS MINORUM

SUMMA THEOLOGICA

IUSSU ET AUCTORITATE

Rmi P. BONAVENTURAE MARRANI

TOTIUS ORDINIS FRATRUM MINORUM

MINISTRI GENERALIS

STUDIO ET CURA PP. COLLEGII S. BONAVENTURAE

AD FIDEM CODICUM EDITA

TOMUS III.

SECUNDA PARS SECUNDI LIBRI.

AD CLARAS AQUAS (QUARACCHI)

FLORENTIAE

EX TYPOGRAPHIA COLLEGII S. BONAVENTURAE

MCMXXX.

Contra, a. Dicit Augustinus quod huius modi peccatum ad superbiam vitae pertinet.

[Solutio]: Ad quod dicendum quod, licet favor ille sit extra illum qui quaerit illum favorem, dicitur tamen esse de bonis inferioribus, quae sunt ipsius animi praeter coniunctionem ad bonum carnis et bonum mundi, et ideo ad superbiam vitae reducitur: quaeritur enim ibi quaedam excellentia ut magis ametur. Similiter etiam, cum aliquis intendit placere sibi de bonis quae habet

vel habere videtur: hoc enim non est nisi quia aestimat apud se quod in illis bonis excellat vel * quod illa aliquo modo habeat a se, et sic superbia vitae datur intelligi. Unde dicit Augustinus²: « Habent tentationem periculosissimam sermo et facta, quae innotescunt hominibus ab amore laudis qui ad privatam quamdam excellentiam contrahit mendicata * suffragia, et in eodem genere tentationis est aliud malum, quo inanescunt qui placent sibi de se ».

ARTICULUS V.

Quare haec radix peccatorum dicatur superbia vitae.

Ultimo quaeritur propter quid haec radix peccatorum non nominatur nomine concupiscentiae sicut et aliae duae, sed * frequentius dicitur *superbia vitae*.

[Solutio]: Ad quod dicendum quod, licet detur intelligi quaedam concupiscentia, quae dicitur ambitio saeculi sive ambitio potestatis, nominatur tamen amplius nomine superbiae ratione

excellentiae quae quaeritur: superbire enim est super se quodam modo ire, hoc est supra statum debitum³. Dicitur autem superbia vitae propter hoc quod intellectualis creaturae est proprium et vitium superbia, cuius est per se vivere. Vel dicitur superbia vitae, quia in vita praesenti sunt bona, de quibus homo superbit⁴, *Iob 15,20: Cunctis diebus superbit impius et numerus annorum incertus est tyrannidis eius.*

Articulus vi.

Quare superbia vitae sit difficilioris amotionis aliis duabus

Adhuc quaeritur de hac radice peccati propter quid est difficilioris amotionis aliis duabus

Et quod ita sit, patet, a. per hoc quod dicit Augustinus, in libro *Confessionum* 1,6: « Est qualiscumque in aliis generibus tentationum mihi facultas explorandi me, in hoc pene nulla est ». Et dicitur⁷ *Luc. 4,7* quod « superbia * post omnes virtutes saevit », super illud: *Tuk ergo, si proci-dens etc.* Unde ultimo lentavit [diabolus] Dominum de superbia vitae. Et ideo dicit Ambrosius⁸,

loquens de superbia vitae: « Quos nulla potuit movere luxuria, nulla avaritia subruere, ambitio facit criminosos ».

[Solutio]: Ad quod dicendum quod ista radix magis adhaeret ipsi animae ratione sui appetibili. Quod enim ibi naturale est, ab anima est inseparabile; reliqua autem sunt separabilia, scilicet bonum mundi et bonum carnis. Et ideo, ablatis tentationibus aliis⁵, restat ista tentatio difficilior ad evellendum, eo quod est de magis adhaerenti bono sumens originem.

* Z *tmllt* pro *t. i.* > Z *secundum*. · BT *vindicata*. · BT *apud*. Bom. / BTF (corr.) *proprie*. · VF *duobus*. Roe./J.C. ' B om. q. L.; T eius pro port. ' B vacal. ' BT add. ergo. ■ TPLZ add. est. · V *suis*.

· *Confess.*, X, c. 36 sq. (PL 32, 804 sq.)

2 Loc. dt., c. 38sq. (PL 32, 806).

3 Cf. Gregor. M., *In Evang.*, hom. 16, n. 1 (PL 76, 1136); supra, p. 490 et 497a.

4 Cf. Gregor. M., *Moral.*, XII, c. 27 sq. (PL 75, 1006).

5 Cf. supra, num. 436, in *Solutione*, et num. 605, b

Solutione.

6 Lib. X, c. 37, n. 60 (PL 32, 804).

7 *Glossa ordin.*, *In Luc. 4*, 5 (PL 114, 254).

· *In Luc. 4*, 7 (PL 15, 1621).

TRACTATUS OCTAVUS

DE peccatis in deum, in proximum, in se ipsum.

SECTIO I. De peccatis in Deum.

QUAESTIO I.

DE PECCATIS QUIBUS DEHONORATUR OMNIPOTENTIA DIVINA.

¶ Egregie peditis aliis divisionibus peccati, restat de illa divisione determinare quae
Hilary: 'peccatum aliud in Deum, aliud in proximum, aliud in se ipsum'. All-
gus quando tamen non invenitur nisi bimembris divisio, scilicet 'peccatum aliud
est: in Deum, aliud in proximum'. Peccatum autem in Deum dicitur impietas, pecca-
tum vero in proximum iniquitas. Et potest sumi ex eo quod dicitur in 1 Reg. 2,25:
Si peccaverit vir in virum, placari poterit eum Deus; si autem in Deum peccaverit vir,
quis orabit pro eo?

Dicendum est ergo primo de peccatis quae sunt in Deum immediate;
secundo, de iis quae sunt in proximum;
tertio, de quibusdam quae sunt in se ipsum.

Peccatum vero quod est in Deum aut est quo dehonatur omnipotentia divinae
maiestatis superstitione colendi aut in quo dehonatur divina sapientia superstitione
sciendi aut in quo dehonatur divina bonitas perversitate male vivendi.

Dicendum est ergo primo de iis in quibus dehonatur omnipotentia divinae maie-
statis. Hoc autem contingit dupliciter, in peccatis scilicet quibus prohibetur accessus
ad cultum Dei et in peccatis illis quibus fit recessus ab ipso. Prohibetur autem acces-
sus ad ipsum per idololatriam, per superstitionem ludaeorum et per infidelitatem pa-
ganorum.

Pagani autem sive Saraceni dicuntur illi qui nec Novum nec Vetus Testamentum
recipiunt omnino, sed suis utuntur traditionibus, et, licet credant unum esse Deum
nec adorent idola, non credunt incarnationem nec ea quae in lege Moysi continentur,
Iudaei vero sunt qui Legem datam a Domino receperunt et unum Deum credunt creato-
rem et liberatorem, sed Novum Testamentum non recipiunt nec incarnationem Filii Dei
credunt. Idololatrae vero dicuntur illi qui idola pro Deo adorant et non solum unum
Deum credunt, sed plures, quos etiam Augustinus, in libro *Contra quinque
haereses*², paganos vocat. Ibi enim sub duabus differentiis hae tres differentiae compre-
henduntur: quidam enim dicuntur Iudaei, quidam pagani, utrobique autem notatur in-
fidelitas.

· V om. · V om. · V om. · T om. · R om. *Deam... In.* / R om. *omnifolentia. dthentnr* t V iastt. · T Mic
! T =dd. *In.* · T om. *ab... accessus.* ! V om. ■ V om *et . Deam.* · V sed. · V o« r / tata.

! Cf. *Glossa ordIn.*, In h. I., ap. Lyran.

! J Cap. 1, n. 2 (PL 42, 1101).

TITULUS I.

DE IDOLOLATRIA.

uia vero idololatraea maxime elongantur ratione eius quod creditur — recedunt enim ab eo quod primum est in Decalogo, sicut habetur Deuter. 6,4: *Audi, Israel, Dominus Deus tuus Deus unus est*; et praemittitur in 5, 7: *Non habebis deos alienos in conspectu meo* etc. — ideo primo dicendum est de idololatria.

Circa quam primo quaerendum est quid sit;
secundo, de causa idololatriae;
tertio, in quibus consistat idololatria;
quarto, de effectu eius;
quinto, de magnitudine peccati;
sexto, de tempore et cessatione;
septimo, utrum communicandum sit cum idololatriis.

CAPUT I.

QUID SIT IDOLOLATRIA.

731

Articulus i.

Utrum idololatria sit latría.

Ad primum sic: Dicitur idololatria latría idolis exhibita. Propter quod potest quaeri utrum idololatria sit latría

Et videtur quod sic. I. Latría enim « est cultus Deo debitus²»; sed talis cultus exhibetur idolis, sicut est in genuflexione, in sacrificiis et huiusmodi; ergo idololatria est latría.

2. Hoc etiam accipitur ex hoc quod dicit Isidorus³: « Latría m sicut impia superbia seu hominum seu daemonum sibi exhiberi vel iubet vel cupit, ita pia " humilitas vel hominum ° vel angelorum sibi oblatam recusat, et cui debetur ostendit ». Ergo idololatria est latría.

Quod autem non sit latría, a. accipitur ex hoc quod latría est cultus Deo debitus et Deo

exhibitus⁴, sicut accipitur ex Glossa⁴ super illud⁵: *Dominum Deum tuum adorabis et illi soli servies*. Ergo idololatria non est latría, sed ei opposita.

b. Quod etiam argui potest ex hoc quod fides et infidelitas opponuntur; latría autem ad fide: pertinet, idololatria ad infidelitatem; ergo idololatria non est latría.

[Solutio]: Ad quod dicendum quod latría dupliciter dicitur: proprie et communiter; proprie secundum quod dicitur cultus Deo debitus et Deo exhibitus, et secundum hunc modum latría opponitur idololatriae; secundum autem quod latría communiter dicitur servitatem soli Deo debitam, idololatria latría potest dici, cum illa servitatem idolis exhibetur.

732

Articulus II.

Quid sit idolum.

Quaeritur etiam ratione illius partis, quae est | omnis creatura, cui exhibetur divina veneratio, 'idolis exhibitus', I. quid vocetur idolum, utrum idolum dicatur⁷.

* T add. dicuntur. * VBT om. * L (interl.) Z add. et. t F om. - R om. /V add. huius. » Z om. * BTR(14) * B on. * T om. * T om. - LZ latría. - BT prima, quod Z corn » Z homini. r V om. c. D. e. r L om. * Z adit * FRLZ add. est.

1 Cf. Ioan, de Rupella, *Summa de vitiis* (foi. 26d).

2 Augustin., *De civit. Dei*, X, c. 1, n. 2 (PL 41, 277 sq.).

3 *Etymol.*, VIII, c. 11, n. 2 (PL 82, 315).

4 Bedae, in h. I. (PL 92, 20), ex Augustino, *De Trinitate*, I, c. 6, n. 13 (PL 42, 827).

5 Matth. 4,10; Luc. 11,11 (PL 82,315)

7 Cf. supra num. 710.

Quod videtur, a. Idololatria enim est omnis cultus divinus qui exhibetur creaturae; hoc autem non est nisi omnis creatura teneat rationem idoli; ergo unaquaeque creatura, cui exhibetur veneratio divina, idolum dicitur.

b. Item, Sap. 14,12: *Initium fornicationis est exquisitio idolorum*. Fornicationem autem dicitur spiritualem; ergo exquisitio idolorum est initium fornicationis spiritualis; hoc autem non est nisi idolum pro creatura sumatur communiter, quam praeponeat homo Deo; ergo omnis creatura, quam praeponeat homo Deo, idolum dicitur.

c. Ad hoc facit quod dicit Apostolus quod *avaritia est idolorum servitus*, sicut habetur ad Col. 3,5; similiter dicitur I Reg. 15,23: *Quasi scelus idololatriae, nolle acquiescere*. Hoc autem non videtur nisi idolum in communi ratione accipiatur.

Contra. I. I ad Cor. 8,4: *Scimus quia idolum nihil est in mundo, ubi dicit Glossa³: « Inter creaturas mundi; materiam enim Deus formavit, sed stultitia hominum formam dedit »*. Ex quo patet quod non omnis creatura est idolum. Hoc idem habetur ab Isidoro⁴, qui dicit idola esse simulacra rei existentis vel non existentis quae ab homine sunt fabricata.

2. Similiter accipitur ex hoc quod dicitur Exod. 20,4, ubi nos habemus: *Non facietis vobis sculptile, alia littera⁵ dicitur; Non facies idolum neque omnem similitudinem*. « Similitudo autem dicitur rei existentis, idolum » autem dicitur « rei non existentis », sicut habetur I ad Cor. 8,4 in Glossa⁶. Sive ergo accipitur idolum communiter sive appropriate, non dicitur omnis creatura, quae praeponeatur vel aequiparatur Deo, idolum. Isidorus⁷ etiam dicit idolum esse « simulacrum, quod humana effigie est factum et consecratum ».

II. Praeterea, ratione illius verbi quod dicitur I ad Cor. 8,4, quaeritur utrum idolum sit aliquid vel nihil⁸.

Et videtur quod nihil sit. a. « Omnia enim per Verbum facta sunt⁹; idolum autem non est factum per Verbum¹⁰ ». Ergo idolum nihil est.

b. Item, Iui. 44,9 *PUtae Idoli nihil unit*. Sed hoc non est nisi ratione ipsius idoli ergo idolum nihil est, sicut peccatores nihil dicuntur esse propter ipsum peccatum, Ezech. 28, n: *Nihil fudas es, et non eris in perpetuum*.

Contra. I. Sap. 14, n: *Per manus quod facta idolum, maledictum est et ipsum et qui fecit illud*. Cum ergo opus sit hominis, et opus hominis aliquid est, idolum aliquid est.

2. Item, idolum creatura est, sicut ibidem¹¹ consequenter¹² haberi potest, cum dicitur: *In idolis nationum non erit respectus, quoniam creaturae Dei in odium factae sunt et in tentationes hominum*. Hoc autem non esset nisi idolum esset creatura; ergo idolum est aliquid.

3. Item, si idolum dicitur nihil esse, ratione cuius formae dicitur nihil esse? Si enim dicitur ratione picturae aut figurae, aliquid dicitur esse; si ratione similitudinis, iterum¹³ aliquid dicitur esse: similitudo enim aliquid¹⁴ est, sive sit rei existentis sive rei quae fingitur esse¹⁵; simpliciter ergo dicitur idolum aliquid esse.

[Solutio]: I. Ad quod dicendum quod idolum proprie dicitur simulacrum representativum rei existentis vel rei fictae, et secundum hunc modum non omnis creatura, licet ei exhibeatur veneratio divina, idolum dicitur. Alio vero modo dicitur idolum similitudo facta rei non existentis, et secundum hunc modum accipitur in Glossa¹⁴ ad Cor. 8,4 secundum unam expositionem, et sic dicit Ori genes¹⁵ quod idolum est representativum rei quae fingitur. Secundum autem quod nomen idololatriae communiter accipitur, ad omnem cultum, qui exhibetur creaturae vice Dei, extenditur nomen idoli. « Idolum enim deductum est ab eo quod est ὄψις », sicut dicit Isidorus¹⁶, « «-ix autem formam dicit », ab idea tractam, sicut dicit Seneca¹⁷; idolum vero dicit defectum formae divinae materialiter ponendo formam aliquam existentem creatam vel ab homine factam, et sic posset extendi nomen idoli in intentione idololatriae, ut non tantum dicitur idololatria, cum simulacra coluntur, sed cum creaturae loco Creatoris divino cultu honorantur.

* Z om. ergo... Deo » FLRZ om. » Ita BT, alii eius. t F om. r. «. t. - T kdxtir. /Boa. i R oa. nUMH. * B om. 1 B communiter * B om. t BT dicitur. ** Z om. - Z qaid. - VRLZ om. u « ut- tue. ia Fat +44. «t » R « a * V idra. * FLZ naturaliter. - V om. ut... idololatria.

1 Cf. *Glossa ordin.*, in h. L, ap. Lyran.

2 Cf. *Glossa ordin.*, loc. cit.

3 Lombardi, in h. I. (PL 191, 1602), cx Augustino, in Ioan., tr. I, n. 13 (PL 35, 1385).

4 Cf. *Etymol.*, VIII, c. 11, n. 13 (PL 82, 315).

5 Vetus Latina.

6 *Inlerlin.*, in Exod. 20, 4, ap. Lyran., ex Origene, in Exod., hom. 8, n. 2 (PG 12, 351).

7 Loc. dt.

8 Cf. Lombard., III *Sent.*, d. 37, cc. 1-3 (p. 715sq.), ubi occurrunt omnes *Glossae* sub 1 et 11 citatae; S. Bonav.,

II *Sent.*, d. 37, a. 1, q. 3, ad 1 et III *Sent.*, d. 37, dub. I (II, 867sq., et III, 829sq.).

9 Ioan. I, 3.

10 Cf. Lombard., in I *Cor.*, s. 4 (PL 191, 1602). ex Augustino, loc. cit.

11 Cf. *Glossa inlerlin.*, in h. L, ap. Lyran.

12 Sap. 14, 11.

13 Cf. Isidor., loc. cit., nota 4.

14 Lombardi, in I *Cor.*, s. 4 (PL 191, 1602).

15 Cf. supra, nota 6.

16 *Epist.* 58; cl. Alex. Hal., Swuna, 11, p. 18, cod &

Si famen *idolum* proprie accipitur pro simulacris, *avaritia dicitur idolorum servitus* 1 pere quamdam similitudinem: sicut enim idololatra servit idolo, ita avarus pecuniae². Et similiter dicitur contumacia inobedientiae quasi idololatria³ propter peccati enormitatem. Qui enim inobediens est Deo, servitute, quam debet Deo, abnegat; abnegans autem servitute, quam debet Deo: recedit a cultu Dei, et sic quoad hoc convenit cum idololatra, licet non sit tanta sceleris enormitas.

II. Ad id vero quod obicitur "utrum idolum sit aliquid aut nihil", respondendum est quod "esse nihil" dicitur multipliciter: vel ex privatione debiti finis, et secundum hunc modum *idolum nihil est*, sicut et peccatum, sed in hoc est differentia, quia in peccato per se privatur debitus finis, in idolo vero⁴ est occasio privationis. — Dicitur etiam idolum nihil esse ratione

defectus formae, quae aestimatur esse in ipsa teria tamquam movens in moto: aestimatur enim quod «idolum sit persona subsistens ex similitudine et spiritu praesidente³», et non est ibi, secundum quod dicitur⁶ Habac. 2,19: *Ecce cooperatus est auro et argento, et omnis spiritus non est visceribus eius.* — Dicitur etiam idolum nihil esse ratione rei ad cuius imitationem excogitatur, et sic accipitur in Exod. 20,4 in Glossa⁷. defectu ergo finis et formae, quae est in ratione moventis, et termini dicitur nihil esse. Si vero consideretur secundum esse materiale vel sequi, dum esse formale quod est ex artificio, dicitur idolum aliquid esse.

[Ad oblecta]: a-b, 1-3. Et per hoc potest solvi illud quod obiectum est: secundum dicitur esse aliquid et secundum quid dicitur esse nihil.

733

CAPUT II.

DE CAUSA IDOLOLATRIAE.

Secundo quaeritur de causa idololatriae. Circa quod quaeritur utrum aliquis ratione utens possit moveri ad idololatriam sive moveatur.

Et videtur quod non. I. De impressionibus enim naturae est Deum esse, et non tantum quod Deus sit, sed etiam quod unus sit et quod non habeat principium, sed sit aliorum principium. Cum ergo hoc sit impressum rationi secundum naturam, nullum potest esse motivum² ut credat multitudinem deorum, ut de hoc quod est ab alio, credat esse Deum; sed hoc est in idololatria; ergo elongatum est ab homine utente ratione ut cadat³ in peccatum idololatriae.

2. Item, sicut dicit Anselmus⁸, illud dicitur esse Deus et est, quo melius nihil excogitari potest nec etiam quo potest excogitari potentius; non deerit ergo omnipotentia, in quo asseritur divinitas. In idolo autem nullatenus ponitur omnipotentia; ergo nec divinitas, non ergo homo utens ratione incidit in idololatriam.

3. Praeterea, si honor divinus exhibebatur idolis, aut hoc fuit propter idola autem propter spiritus praesidentes in idolis per operationem. Non propter ipsa idola, cum nihil virtutis habeant de se et facta sint ab homine; faciens

autem factu plus est honorandus et potens idopotentem; nullatenus ergo exhibendus erat honor divinus idolis⁹ propter se. Praeterea, nulla utilitas est exhibere honorem non intelligenti; idola autem nihil cognitionis habuit: ergo nec honor ei exhibendus erat quanto magis nec honor divinus. — Si vero propter spiritus praesidentes, aut illi sunt boni spiritus aut mali. Si boni spiritus et creati, nullatenus honor, soli omnipotenti Deo¹⁰ debitus, ab eis affectaretur, cum sine iniuria illis dari non possit; si autem affectarent, iam boni non essent: essent enim infideles et iniqui; infideles quidem, quia Deum creatorem suum debito honore defraudarent, iniqui autem eo quod ius alienum usurparent. Si vero fiat eis exhibitio honoris divini cum displicentia eorum, offenderentur ergo potius huiusmodi honoribus quam placarentur; non ergo ab iis oporteret expectare beneficia pro huiusmodi honoribus, sed magis poenam. — Si veror spiritus praesidentes sunt mali, a malis autem non sunt expectandi bona, pro bonis autem accipiendis aut malis amovendis exhibentur huiusmodi honores: M ergo exhibendi sunt malis spiritibus. Praeterea, malis spiritibus non sunt exhibendi huiusmodi honores: cultus enim isti sunt cultus sanctitatis;

ullus autem sanctitatis ab eis dissonant nec aliquid¹¹ boni possunt nisi permitti; unde Augustinus, II *De civitate Dei*: «Sicut ipsi mali homines in terra, sic etiam illi non omnia, quae volunt, facere possunt nisi quantum illius ordinatione sinuntur¹² culus plene iudicia nemo comprehendit, iuste nemo reprehendit». Restat ergo quod malis spiritibus non est exhibendus honor divinus; ergo nullatenus esset idololatria, quia nec ratione idolorum in se⁴ nec ratione spiritu praesidentium.

4. Praeterea, arguit sic Augustinus, in libro *De civitate Dei*: «Romana virtus¹³ theatricas artes reprobaverat et qui se in illis exercebant, civilibus honoribus privabantur; dii autem exigebant a suis cultoribus ritus theatricos». Ergo et ipsi erant reprobandi. «Qua enim fronte theatrae turpitudinis notatur actor, si adoratur exactor? Non ergo dii illi sunt honorandi». Ergo nec debet esse idololatria.

5. Praeterea, sic arguit¹⁴: «Graeci proponunt: si dii tales colendi sunt, profecto tales homines honorandi sunt; assumunt autem Romani: sed nullo modo tales homines sunt honorandi; concludunt ergo Christiani: nullo modo ergo tales dii sunt colendi».

6. Hoc etiam remove debet idololatriam quod spiritus praesidentes immunda¹⁵ volunt sibi offerri, sicut *talpas* et *vesperiliones*¹⁶ et huiusmodi animalia immunda; sed non est ponendum esse Deum qui in immunditiis delectatur; non ergo spiritus praesidentes idolis deos esse est ponendum.

7. Praeterea, ipsa pluralitas deorum ostendit evacuationem. In segetibus enim plures deas¹⁷ esse ponebant¹⁸: «dum enim semina erant sub terra, deam Seiammesse dicebant; cum autem essent super terram et facerent segetem, deam Segetiam¹⁹; frumentis autem collectis atque reconditis deam Tutiliam²⁰ esse dicebant», et ita de aliis rebus²¹. Maior autem est virtus²² in uno quam in pluribus: plus enim potest virtus unita²³ quam multiplicata²⁴; ergo unum esse Deum ponendum est.

E contra²⁵, a. Motivum ad culturam spirituum praesidentium in idolis potuit esse quod sanare laesiones²⁶ corporum credebantur, dum ab eis cessabant, et sedare²⁷ turbationes rerum humanarum, dum non concitabant. Praeterea,

praedicebant hominibus mala sive bona quae futura erant; praescire autem futura cum certitudine divinum est; ex quo in eis divinam esse virtutem suspicabantur. Adiungitur etiam mirificentia operum occultorum naturalium, quae mirabilia videbantur — miracula autem lacere auctoritate solius Dei est — sicut contigit in miraculis Magorum²⁸. Sic ergo propter sanationes laesorum et liberationes oppressorum, quae credebantur, bonitas divina in eis asserabatur, propter praedictionem futurorum sapientia divina, propter operationem mirabilium potentia divina. — Sed in omnibus istis non fuit necessaria ratiocinatio, immo falsa aestimatio. Non enim sanabant infirmos nec liberabant oppressos, sed a documento desistebant ut illuderent, futura conciendo praedicebant et aliquotiens fallendo, occulta naturae operando, non res super naturam virtute faciendo. Unde propter ista nullatenus ponendum erat istos deos esse²⁹ et eis divinus cultus nullatenus erat exhibendus.

[Solutio]; 1. Ad id autem quod obicitur quod nulla potuit esse causa propter quam homo utens ratione incideret in idololatriam: dicendum quod hoc verum est, si ratio sequeretur⁷ inclinationem naturae secundum² se ipsam, sed, quia sequebatur inclinationem naturae corruptae, ratione corruptionis ideo contingebat ipsum in idololatriam incidere.

2. Ad secundum dicendum quod, licet homo ponat Deum esse summe bonum, summe potentem, summe sapientem — haec autem non conveniunt idolo vel spiritui in idolo praesidenti — nihilominus tamen ratio humana respiciens ad effectum⁸, et non universaliter, sed particulariter, et per hoc⁹ decepta, incidit in idololatriam.

3. Ad tertium dicendum quod, si homo pertractaret secundum rationem rectam, inveniret Creatorem et Gubernatorem esse colendum, creaturis vero nullatenus cultum divinum esse exhibendum, secundum quod dicitur Sap. 13,3-5: *Si speciei rerum delectati, deos putaverunt, quanto magis dominator eorum speciosior est? Speciei generatorum haec omnia constituit. Aut si virtutem et operam eorum mirati sunt, intellegant ab ipsis quoniam qui haec omnia constituit, fortior est illis. A magnitudine enim speciei fit creatio*

■ R secundum, quod F corr. *BThomo. *Tom. *Toni. *Tadd. ibi. / T cooperatus, quod F corr. * V om. R credat. * V quo etiam nihil pro n. e. q.; B cogitari pro excogitari. i BT exhibeatur. ■ Z ut. * V propter. * V oe V, alii om. < BZ om. * V ergo; Z presenter pro praesidentes.

1 Col. 3, 5; cf. supra, p. 569 sqq.

2 Cf. Chrysostom., *In Ioan.*, hom. 65, n. 3 (PG 59, 364).

3 Reg., 15, 23.

4 Cf. Augustin., *De peccat. merit.*, II, c. 31 (PL 44, 172).

5 Cf. Lombard., *In / Cor.*, 8, 4 (PL 191, 1602).

6 Cf. supra, p. 570, nota 2.

7 Cf. supra, p. 717, nota 6.

8 Cf. *Proslogion*, c. 2 (PL 158, 227).

* VR quid. * BT nec. - B sumuntur. * V om. I. s. * B om. / V probaverat; B om. In. - IU VF (-meti), Uti cituii. ■ R add. Gregorius. * R immundo. * BT om. * V deos. - L Seram. - BT ergo. - Segeriam. B Segatila. r BT TMUda. < T add. etiam. * V ergo - BR unica. * V om. * V sanationes pro s. I. * V sedate pro s. a. * V om. * T predicationem. * V om. < Ita V, alii om. - Ita V, alii add. est. * V querentiv. - FR preptn. * IU V. F tero dicendum, B vero respondendum est. alii vero dicendum est. * Ita V, alii sammul. * V on. e. e. * IU V, alii ktc; F oat U. * R perpetraret, quod BF corr. * Z om. e. G. - Ita V, alii species. r B gubernator.

1 Cap. 23, n. 2 (PL 41, 71).

2 Lib. II, c. 13 (PL 41, 57 sq.).

3 Loc. cit.

< Scilicet in theatricis artibus sese exercentes.

§ Isal. 2, 20; cf. Dcutter, 14, 18.

β Augustin., loc. cit., IV, c. 8 (PL 41, 118).

* Cf. Augustin., loc. cit., et VI, c. 9 (PL 41, 118 sq.).

* *Liber de causis*, § 16 (p. 179).

9 Cf. Raban., *De magicis art.* (PL 110, 1100 sq.).

10 Cf. Exod. 7, 11, 22 et 8, 7; cf. Alex. Hal., *Saxua thcol.*, 11, num. 243 sqq.

turac cognoscibiliter poterit eorum Creator videri. Sed quia respiciebant in aliquibus necessitatibus ad aliquam virtutem adiutricem, secundum quod aestimabant, nec elevabant intellectum ad summam causam, a qua est omne adiutorium el

universaliter esse et bonum, Ideo in idololatricam et superstitionem incidebant.

4-7. Similiter dicendum est ad alia. Idololatria enim ex multis originem duxit, sicut habetur in libro Sapientiae¹.

IN QUIBUS CONSISTAT IDOLOLATRIA.

Tertio quaeritur in quibus consistat idololatria.

I. Potest enim quaeri utrum aliquis possit aliquam creaturam colere ut Deum et adorare sine peccato².

Quod videtur. 1. Potest enim esse quod aliquis nihil audivit de Deo, et natus inter idololatrias, videt adorari idola et creaturas; videtur quod ista ignorantia sit invincibilis, cum nullatenus habeat a quo possit addiscere. Unde Augustinus³: «Ille non suo vitio ignorat; ideo enim ignorat, quia non fuit a quo disceret, nec ex rumore comperit opinionem doctrinae, et ideo immunis est a condemnatione d⁴». Talis ergo non peccat, cum nullus peccet in eo quod vitare non potest⁴.

Contra, a. Cognitio quod Deus⁵ sit naturaliter insita est menti⁶ nullus ergo excusatur ab ignorantia Dei.

b. Item, in Psalmo⁶ dicitur: *Scitote quoniam Dominus ipse est Deus* etc. Si ergo quilibet ingreditur ad considerationem sui, inveniet illum esse Deum, qui est universorum factor et creator; ergo ignorantia eius neminem excusabit.

II. Item, potest quaeri, si nullus potest colere sine peccato utrum possit adorare sine peccato⁷.

Quod videtur, I. per hoc quod dicitur in Glossa, super illud Exod. 20,5: *Non adorabis neque coles*, Glossa⁸: «Aliud est colere, aliud adorare. Potest quis invitus adorare, tormentis victus».

2. Praeterea de B. Ignatio legitur⁹ quod potuit induci ad incendendum thura¹ idolis, sed nullo modo volebat Christum¹⁰ negare. Restat ergo quod aliquis potest sine peccato adorare idola.

Contra, a. Exod. 20,5 dicitur: *Non adorabis neque coles*, ubi prohibetur adoratio, et dicit Glossa¹⁰: «Utrumque resecat¹¹», ut nec allectu colas nec speciem adores». Ergo non potest fieri adoratio idolorum⁹ sine peccato idololatriae.

[Solutio]: I. Ad quod dicitur quod huiusmodi ignorantia non est invincibilis: unde non excusatur a peccato. Licet enim non possit habere doctorem hominem, cum nullus sit ibi fidelis, potest tamen habere Spiritum Sanctum intus docentem: *Unctio enim docet de omnibus*, sicut habetur I Ioan. 2,27, si ipse faciat quod in se est. Praeterea, usu rationis potest duci ad *invisibilia Dei per ea quae conspiciuntur intellecta a creatura*, sicut dicitur ad Rom. 1,20.

[Ad oblecta]: 1. Et sic intelligendum est quod dicit Augustinus quod ille non est culpandus qui a quo disceret non invenit, si ignoret¹.

II. 1. Ad secundum verum dicendum quod cultus divini nullatenus attribuendi sunt creaturae propter se; unde nec est adorare idola vel creaturas adoratione, quae est latría, sine peccato: adoratio enim importat actum exteriorem procedentem a voluntate aliquo modo. Unde quod dicitur in Exodo in Glossa quod¹ «aliquis invitus potest adorare idola», intelligendum est de illo quem metus induxit; ille autem, quem metus induxit, ex voluntate quodam modo facit, licet non absoluta¹¹; per tormenta autem nullus inducendus est ad faciendum contrarium honorificentiae divinae.

2. Ad id¹² quod dicitur de B. Ignatio, dicendum est quod non adoravit idola, sed coram idolis existens, thura Deo incendebat, sicut B. Thomas¹³ Apostolus et alii sancti¹³, ante idola ducti, protestabantur se adorare Deum, non idola, et hoc patuit in idolorum destructione.

¹ V omni.   ² V non.   ³ Ita V, alii adorare.   ⁴ B damnationi.   ⁵ V enim.   ⁶ FR Dominus   ⁷ V rationi.   ⁸ Z om. a. p.
⁹ V ritualis pro n. c.   ¹⁰ V om.   ¹¹ R cam.   ¹² B ipsium.   ¹³ Z resecas.   ¹⁴ T om.   ¹⁵ r Z add. dici.   e B om. s. l.   ¹⁶ V om.   ¹⁷ R om.
¹⁸ B add. sl.   ¹⁹ Z om. Ule... Induxit, In F est add. mg.   ²⁰ Ita V, alii om. a.   ²¹ BTFZL quod autem pro quod

¹ Praesertim c. 14.

² Cf. Ioan. de Rupella, *Summa de vitiis* (fol. 27a).

³ *Quaest. ex Novo Testam.*, q. 67 (PL 35, 2262).

⁴ Augustin., *De lib. arbit.*, III, c. 18, n. 50 (PL 32, 1295).

⁵ Cf. Damasc., *De fide orthod.*, I, c. 3 (PO 94, 794).

⁶ Psalm. 99, 3.

⁷ Cf. Ioan. de Rupella, loc. dt.

⁸ *Ordin.*, In h. 1., ap. Lyran.

⁹ De hoc nil invenimus.

io Cf. nota 8.

¹¹ Cf. supra, num. 705, In *Solutione et ad 1.*

¹² Cf. Iac. a Voragine, *Legenda aurea*, c. 6 (ed. Graesse, Lipsiae 1850, p. 38).

¹³ Cf. *Legenda aurea*, c. 58, ubi quid simile de S. Georgio refertur (p. 263).

III. Item, potest quaeri utrum aliquis salva tide cordis, in qua nullatenus creditur de idolo quod sit Deus, possit ore confiteri de idolo quod sit Deus, sine peccato :

Quod videtur, 1. per hoc quod dicit Augustinus2: «Lingua non facit reum, sed rea mens». Sed iste non videtur habere mentem ream, cum recte credat; non ergo dicendus est reus.

Contrarium videtur, a. Ad Rom. 10,10: *Corde creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem*. Si ergo aliquis confiteatur ore cuius contrarium credit, ad damnationem sui confitetur.

[Solutio]: Ad quod dicendum^o quod huiusmodi confessio non potest fieri sine peccato. Unde dicitur in *Gl o s s a* ad Rom. 10,10: «Pene omnes qui Christum coram persecutoribus negaverunt, quod de illo credebant, corde tenuerunt, et tamen ore non confitendo perierunt nisi illi qui poenitentia revixerunt ». Et iterum4: «Nihil prodest hoc esse in corde quod verum est, si hoc dicitur voce quod falsum est, quia veritas et est credenda et dicenda ».

[Ad oblecta]: 1. Ad id vero^o quod dicit Augustinus quod «lingua non facit reum, sed rea mens», dicendum e quod hic est mens rea, ex qua procedit «mendacium in doctrina religionis»5.

IV. Deinde quaeritur si homo potest exhibere sine peccato^o reverentiam corporalem creaturae, quae Deo debetur6.

Quod videtur, 1. eo quod genuflexiones fiunt coram praelatis ecclesiasticis et saecularibus.

Sed videtur contrarium, a. per hoc quod dicitur Isai. * 45,24: *Mihi curvabitur omne genu, et iurabit mihi omnis lingua*; et ad Rom. 14,11, ubi habetur simile.

b. Similiter dicitur Esther 3,2 de Mardocheo, qui nolebat genu flectere coram Aman7: *Timuit enim ne honorem Dei transferret ad hominem*. Et dicit Origenes8: «Genu flectere est cuncta esse subiecta et cultui Dei obedire ». — Quod autem genuflexio ad cultum^o Dei pertineat, patet, per hoc quod dicitur ad Philipp. 2,9-10: *Donavit Deus illi nomen, quod est super omne nomen, ut in nomine eius omne genu flectatur*.

[Solutio]: Ad quod dicendum quod non est reverentia, soli Deo debita, creaturae exhibenda;

haec autem est de genuflexione cordis, sicut dicitur 11 Paral, ultimo2: *Et nunc flecto genua cordis mei*. Si vero lit sermo de genuflexione

corporali, aut illa est quoad utrumque genu, et illa non est^o exhibenda creaturae propter se, sed exhibendo Deo reverentiam in creatura; alicubi tamen consuetudo potest excusare. Si vero fiat quoad unum genu · genuflexio, hoc modo convenit creaturae rationali, cui exhibetur reverentia. Similiter, licet prostratio fiat principaliter Deo, tamen, sicut habetur in Veteri Testamento^o, ita reverentiam hominum exhibebatur.

V. Item, cum idololatria fiat in adoratione idolorum, sicut habetur Isai. 44,9, potest quaeri utrum lactores imaginum vel qui procurant facturam earumdem peccent peccato idololatriae vel peccato^o consimili^o.

Quod videtur, 1. per hoc quod dicitur Deuter. 4,15-16: *Non vidistis aliquam similitudinem in die qua locutus est vobis Dominus de medio ignis, ne forte decepti faciatis vobis sculptam similitudinem aut imaginem masculi aut feminae etc.; et dicitur^o Deuter. 5,8: Non facies tibi imaginem aut sculptile sive similitudinem etc.* Per quod designatur quod facientes huiusmodi peccant et faciunt contra primum praeceptum; sed facere contra primum praeceptum est peccatum idololatriae; ergo hoc est peccatum idololatriae^o.

2. Similiter de procurantibus habetur Isai. 46,6: *Qui confertis aurum de sacco et argentum de statera ponderatis^o, conducentes aurificem ut faciat deum*. Procurare ergo ut fiant imagines huiusmodi est peccatum idololatriae.

Contra, a. Ecclesia concedit facturam imaginum et eas in ecclesia collocat; hoc autem non esset, si speciem idololatriae praetenderent.

b. Praeterea, dicit^o Joannes Damascenus12: «Honor imaginis ad prototypum pervenit; prototypum autem est quod imaginatur, ex quo derivatur quod fit ». Et iterum13: «Dei Genitricis imaginis non materiam, sed figuram, adoramus; honor enim qui est ad ipsam, ad eum^o qui ex ipsa incarnatus est, reducitur ». Si ergo honorationes imaginum conceduntur, et facturae per consequens earum conceduntur.

* BT add. est. * Z cum. · V est. V ore. · Z add. est. ! T add. quod oMitur. · BT add. est; V lue pro Uc. · V lror V om. s. p. · V om. ! V culturam. " Z flectetur, L flectet ■ T om. · BT om. · X L om. · V om. i. · p. · Ita BT, alti Deus. · V om. e. d. · Z facias pro facies. · VL om. ergo. Idololatriae. * T om. · FRLZ powderants; V artificem pro uificem. · Ita V, alii om. · R eam.

1 Cf. Ioan, de Rupeila, loc. cit.
2 Sermo 180, c. 2 (PL 38, 973).
3 Lombardi, in h. 1. (PL 191, 1476), ex Augustino, *Contra mendac.*, c. 6, n. 13 (PL 40, 526).
4 Loc. cit., ex Augustino, loc. cit., n. 14 (PL40,526sq.).
5 Augustin., *Dc mendacio*, c. 14 (PL 40, 505).
c Cf. Ioan, de Rupella, loc. cit. 7 Esther 13,14.

8 In *Epist. ad Rom.*, IX, n. 41 (PG 14, 1244).
9 *Oratio Manasse*, circa finem, quae olim ad calcem libri II Paral, poni solebat.
10 Cf. I Reg. 20,41 ; 25,41 ; 11 Reg. 18,20; 19,18; 24,21.
11 Cf. Ioan, de Rupeila, loc. dt.
12 De *fide orthod.*, IV, c. 16 (PO 94, 1170).
13 Loc. cit. (PU 91, 1171).

c. Item, In Exodo dixit Dominus ad Moysen quod faceret cherubim obumbrantia propitiatorium; si ergo hoc concedebatur in Veteri Testamento ut lierent imagines etiam * rerum incorporearum, multo fortius in Novo Testamento conceditur usus imaginum rerum e corporearum, et ita per consequens factura imaginum.

VI. Huius etiam gratia quaeritur utrum similiter ante adventum Christi potuerunt sine peccato fieri imagines rerum sacrarum sicut et modo fiunt.

Et videtur quod sic. 1. Quod enim pertinet ad cultum Dei vel honorem sanctorum est morale; sed facere huiusmodi imagines et honorare * ad cultum deiformem pertinet; ergo est morale; moralia autem non variantur; si ergo modo fiunt sine peccato, tunc potuerunt fieri sine peccato.

Contra, a. * Deus infigurabilis est; infigurabilis autem rei quis potest facere imaginem? * Et ideo dicit Damascenus: * Insipientiae summae et Impietatis esP figurare Deum. Hinc etiam K in Veteri Testamento non erat assuetus A imaginum usus. Quia vero Deus factus est homo propter nostram salutem et vere perambulavit terram, passus est, crucifixus est, excogitaverunt Patres velut quosdam triumphos in imaginibus exscribere ad velocem memoriam *. Sic ergo in Novo Testamento concessae sunt imagines. Dicit etiam Damascenus3: «Accepimus Lucam Evangelistam pinxisse Dominum et Matrem eius ». Ex quibus et aliis pluribus exemplis arguitur quod licitus est usus imaginum in Ecclesia.

[Solutio]: V. Ad quod dicendum quod facere imagines duplici potest fieri intentione: vel ut adorentur pro Deo, et hoc modo idololatrae aliqui adorabant imagines; vel ut adorentur spiritus praesidentes in idolis, et secundum hunc modum idololatria est. Unde Damascenus4: « Graecorum sculptilia, quae daemonum erant imaginationes, abiectibilia et detestabilia existunt ». Si vero fiant imagines rerum sanctarum intentione honorandi res sacras et principaliter Deum colendi, qui est auctor sanctificationis, secundum hoc facere imagines vel procurare non est peccatum nisi adisceatur aliqua alia intentio perversa.

[Ad oblecta]: 1-2. Illud autem quod obiectum est Inelligitur de factura imaginum secundum intentionem idololatriae. Additur etiam quod ipsius

Dei secundum divinitatem nulla est facienda imago; unde peccant qui sub imagine volunt praesentare Trinitatem in unitate, ut sic adoretur,

VI. In Veteri etiam Testamento prohibita fuit factura imaginum, ne vice Dei fieret veneratio; prona autem erant ludaci ad idololatriam, sicut patet ex Sacra Scriptura 3, tum quia multum sensuales m erant, tum quia Inter gentes conversabantur. Quod autem in Veteri Testamento fiebant Imagines Cherubim, hoc" fuit propter hoc quia angelii apparuerunt in corporalibus creaturis sublectis, non ut crederetur ipsos angelos esse corporeas creaturas. Nullatenus autem concedebantur imagines, quales idololatrae faciebant et colebant, ne creatura pro Deo coleretur. In Ecclesia autem modo imagines conceduntur rerum sacrarum, ut pote ipsius Christi hominis, in memoriam Verbi pro nobis immolati, ipsius etiam crucifixi, In memoriam ipsius Redemptoris, qui pro nobis est passus, ut qui Scripturas non intelligunt, librum habeant in quo respiciant. Unde Damascenus4: « Quia q non omnes noscunt litteras neque lectioni vacant, Patres excogitaverunt velut quosdam triumphos in imaginibus exscribere ad velocem memoriam. Non secundum mentem habentes Domini passionem, imaginis Christi crucifixionem videntes et salutaris passionis in rememorationem * venientes, procidentis adoramus non materiam, sed imaginatum ».

I. Ad obiectum autem quod 'colere Deum et id quod pertinet ad culturam eius est morale': dicendum est quod quaedam sunt simpliciter moralia secundum omne tempus, sicut credere et diligere Deum et adorare, quae, ad cultum Dei pertinentia, secundum omne tempus sunt exhibenda; adorare vero mediantibus imaginibus est morale, sed non secundum omne tempus. Dico enim adorare Christum illa adoratione quae dicitur hyperdulia, quae ad humanam naturam ipsius pertinet.

VII. Adhuc' etiam quaeritur utrum aliquis possit" simulare se adorare creaturam sine peccato.

Et videtur quod sic, 1. per hoc quod dicit Hieronymus7: « Utilem simulationem et in tempore assumendam Ichu regis Israel nos doceat exemplum, qui non potuisset interficere sacerdotes Baal nisi finxisset se idolum velle colere, dicens8: *Congregate mihi omnes sacerdotes Baal;*

* V propitiatorium, IR propitiationem   * V om, In F est add, mg.   * V huiusmodi imaginum pro u. I. r.   4 V om.   - BT odorat. / FRI.Z om.   * T om, II unde pro h r   * L contulitur   † B rmlm.   * Ita V, all) add. tft   † BT Imaginet. Z (corr.) Imaginatio.
- BTFR untiblliti   - R add. autem   R add In   † BT corporate!   « L qui.   * V om.   † BT remtmorlam; V rememorationem
tldnti pto t r.r   † V om.   - LZ add. it.   - L om

† Cap. 25, 18 et 37, 7.

» Uamatc., D tfttd orlhod., IV, c. 16 (PO 94, 1171), ubi ct sequent.

J Loc. clt., non In textu, ted in nota z, ubi hoc dictum attribuitur Andreae Cretenti (PO 94, 1175).

4 Loc. clt. (PO 94, 1170).

5 Cf. Exod. 32, 22; Num. 25, 1 sqq.

6 Loc. clt. (PO 94, 1171).

7 In Epist. ad Gal. 2, 13 (PL 26,339); ap. Gratian., *Draturn*, C. 22, q. 2, c. 21 (1,873).   » IV Reg. 10,18sq.

Achah servivit ei in paucis, ego serviam ei in multis. Ex° verbo ergo Hieronymi possumus tunc fallendi, sed malum idololatriae illius tollere quod aliquis potest sine peccato mortali tendi, Ideo non dicebatur simpliciter mendacium; simulare se adorare creaturam. nihilominus tamen peccavit sic dicendo, sed ipsa

2. Videtur etiam ex hoc quod commendatur a Domino in hoc quod * destruxit sacerdotes Baal. nec fuit aliis occasio ruinae spiritualis, immo

Contra, a. Simulatio huiusmodi est illicita: aut i declaratio magni mali quod latebat. enim cstf verbo aut ind facto. Si verbo, erat i a. Ad id autem quod dicitur esse mendacium ibi mendacium; mendacium autem in iis quae l in iis quae pertinent ad religionem; dicendum sunt religionis est mortale peccatum². Si autem l quod tunc dicitur esse mendacium in iis quae in facto, exemplum poterat esse aliis perditionis; l pertinent ad religionem, cum fit intentione fallendi, scandalum autem est dictum vel factum occa- hoc est ut credatur quod non est credendum in sionem praebens ruinae³; utroque ergo modo l doctrina religionis⁴, sicut est de haeresiarcha, peccavit. qui mentitur ut alios ad errorem pertrahat.

(Solutio) : 1. Ad quod dicendum quod, licet lehu 2. Quod autem dicitur Dominus commendasse simulasset sc adorare idola i, non tamen ex hoc l lehu, hoc fuit in destructione⁵ Baal et Idoloia erat idololatra. Est enim simulatio verbo, et talis Irarum, non quod in omnibus placuerit, sicut non pertinet ad genus idololatriae, sed ad genus l etiam ■ ibidem ostenditur.

CAPUT IV.

735

DE EFFECTU IDOLOLATRIAE.

Quarto quaeritur de effectu idololatriae.

[Ad oblecta]: I. Ad id vero quod obicitur quod

'idololatria est causa, initium et finis omnis mali':

dicendum est quod ex alia et alia causa dicitur esse causa, initium et finis. Initium enim dicitur, quia ab illo peccato facta est inchoatio malorum in ipsis gentilibus; causa vero, quia disponebat magnitudo illius erroris ad corruptionem erroris in aliis generibus peccatorum finis vero, quia propter hoc ut placerent spiritibus in' idolis praesidentibus et ab eis impetrarent, secundum quod credebant, plurima mala perpetrabant.

2. Ad ultimum' dicendum quod peccatum idololatriae causa est sive occasio peccati contra naturam, ut notetur quod ad deordinationem¹ hominis respectu naturae universalis sequatur deordinatio voluntatis humanae respectu naturae particularis. Et est illud peccatum « non tantum peccatum, sed poena peccati », et ideo dicitur⁹ quod Deus tradidit eos in reprobum sensum, id est « permisit tradii ». In quantum enim est peccatum, est a mala voluntate hominis; in quantum autem est poena, est a Deo, et recte punitur in illo, ut ex hoc intelligat enormitatem sui peccati. Si enim tanta enormitas est facere contra naturam propriam, quanto magis est enormitas facere contra naturam increatam, a qua est principium esse humani.

1. Dicitur enim Sap. 14,27: *Infandorum idololatriae cultura mali omnis causa est et initium et finis*. Sed hoc qualiter potest esse, cum causa efficiens differat a finali et principium a fine?

2. Item, ad Rom. 1,23-24 dicitur: *Mutaverunt gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis et volucrum et quadrupedum et serpentium. Propter quod tradidit eos Deus in desideria cordis eorum, in immunditiam, ut contumeliis afficiant corpora sua in semetipsis*. Ergo idololatria causa fuit peccati contra naturam⁰; sed⁰ hoc qualiter, cum maxime distent peccatum spirituale, quod est infidelitatis, et peccatum carnale⁹, quod est luxuriae, et maxime eius quaer est contra naturam⁷?

[Solutio]: Ad quod dicendum quod idololatria dicitur esse causa omnis mali per occasionem, non essentialiter. Non enim necesse est peccantem peccato Idololatriae cadere in alia genera peccatorum; sed si' in tantum desipit ratio humana ut creaturam pro Creatore colat, verisimile est ut in aliis desipiat, in quibus propter delectationem alicuius boni mutabilis contemnitur maiestas Dei praecipientis.

* V dt. » R om. commendatur... quod. * VPLZ In. * P wp, Z otn. . Ha BT, alii add. ta. ! R Idolatr pro «. L * Ma BT, allii om. » Z moult. ! Ita V, allii quod autem pro A. f. a. q. Ita BT, allii add. ut. ! V daturctioium "To.. * R tarai
 • Z om. r Ita VI' (corr.), allii dhiant f V corporale, P carn. * l caod 11 o». ! L om » BT piaro *Ri-
 • T ordinationem, quod L corr. » PR eh.

1 Cf. IV Rcg. 10, 30.

2 Cf. supra, num. 402 et num. 416, Solutio.

3 Cf. Infra, p. 815.

4 Cf. supra num. 413, p. 415.

» Cf. IV Rcg. 10, 29 et 31.

e Cf. Rom. I, 26. t Cf. supra, num. 624 et 674.

8 Cf. Sap 14, 22sq. et Rom. t, 24sq.

9 Cf. Lombard., In Rom. I, 24sq (PL 191, 1331 sq.).

10 Rom. I, 28.

H Interim., In Rom. I, 24 et 26, ap. Lyran.

DE MAGNITUDE PECCATI IDOLOLATRIAE.

Quinto quaeritur de magnitudine huius peccati et comparatione *.

Et primo videtur quod sit maximum peccatum simpliciter;

secundo, quod sit maius comparatione quorundam peccatorum.

I. Quod autem sit maximum, videtur, a. per hoc quod dicitur Levit. 15,25-31 de muliere patiente fluxum sanguinis, Glossa «Omne peccatum est immunditia animae, sed idololatria maxime». Quare idololatria est maximum peccatum.

b. Item, Ezech. 22,3: Quae fecit idola, Glossa2: «Idololatria quasi maxima exprobratur».

c. Item, Deuter. 17,2: Cum reperit fuerint apud te, Glossa3: «Lex errorem et idololatriam maxime detestatur; maximum enim scelus est honorem Creatoris impendere creaturae». Ex quibus videtur quod est maximum.

d. Quod etiam videtur Thren. 1,8: Peccatum peccavit Jerusalem, Glossa4: «Causa tantae miseriae demonstrat peccatum singulare, quo retento omnia retinentur et quo absente omnia dimittuntur; hoc autem est incredulitas: ex incredulitate enim Deum semper exacerbaverunt, idola coluerunt, in Christum credere noluerunt». Videtur ergo quod peccatum idololatriae sit maximum.

e. Ratio etiam docet illud. Cum enim peccatum sit spreto incommutabili bono adhaerere commutabilibus, sed inter commutabilia bona idolum est maxime elongatum a bono incommutabili: unde et nihil dicitur esse in Scriptura6; ergo adhaerere illi est maximum peccatum.

Contra. I. De isto peccato non legitur quod sit irremissibile hic et in futuro, de peccato autem in Spiritum Sanctum legitur7; quod autem non remittitur hic neque in futuro maius est; ergo etc.

2. Item, super illud8: Nolite exaltare cornu, Glossa9: «Maximum est vitium excusationis; nam quasi cornu erigit qui per alios peccata sua nititur excusare». Restat ergo quod peccatum

idololatriae non est maximum: quod enim per superabundantiam dicitur, uni soli convenit *.

II. Item, potest quaeri utrum peccatum Idololatriae sit maius peccato schismatis.

Et videtur quod sic. a. Idololatria enim est defectus fidei simpliciter, schisma vero fidem ponit, in hoc tamen deficit a fide simpliciter quod non adhaeret unitati Ecclesiae catholicae; ergo maius est peccatum idololatriae quam schismatis.

b. Item ζ, Augustinus, Contra Faustum II: «Schisma est eadem opinantem atque eodem ritu colentem quo ceteri solo congregationis delectari discido». Ex quo patet quod minus est peccatum schismatis quam idololatriae.

Contra. 1. Dicit Augustinus, Contra Faustum II: «Vos longe paganis estis deteriores, quia illi ea colunt quae sunt, sed pro diis colenda non sunt: sunt enim idola, et ad salutem nihil sunt; et qui colit arborem, non arando, sed adorando, non id colit quod nusquam est, sed quod non ita colendum est. Vos autem ea colitis quae omnino non sunt, sed vestrarum fabularum vanitate finguntur. Et ideo propinquiores essetis verae pietati, si saltem pagani essetis». Sed illi Manichaei schismatici erant, de quorum numero erat Faustus, et haeretici similiter; ergo deterius est schisma cum haeresi quam sit idololatria.

[Solutio]: I. Ad quod dicendum sit peccatum idololatriae maximum est, eo quod maxime opponitur rectitudini fidei: destruit enim totaliter primum quod est in fide, scilicet credulitatem Dei omnipotentis, creatoris caeli et terrae.

[Ad oblecta]: 1-2. Ad obiectum autem in contrarium dicendum quod aliquod peccatum dicitur maius alio vel propter genus ipsius actus, et secundum hoc dicitur idololatria esse maior; vel propter circumstantiam actus, cum scilicet scienter et ex industria peccat, et secundum hoc peccatum in Spiritum Sanctum dicitur maius peccatum; vel propter privationem remedii contra

* BT operatione   * V add. ei.   . BT om.   < V et ita.
BT tantum   † Ita V, alii om.   ** LZ eodem; V et pro atque
V prodes enim solate pro tant enim... salutem.   * Codd. nunquam.

1 Ordin., in Levit. 15, 31 (PL 113, 340), ex Hesychio, in h. l. (PG 93, 980).

2 Intrin., in h. l., ap. Lyran.

3 Ordin., in h. l. (PL 113, 469).

4 Ordin., in h. l., ap. Lyran., ex Paschasio, in h. l. (PL 120, 1077).

5 Cf. supra, p. 274, nota 3.

e 1 Cor. 8, 4.

• Z qui. / V reperta   • L om.   • V cornua.   • BT om.
• BT cognitionis.   • Z maius.   r VRL colendi; R om. non.
• R om., in F cat add. mg.   † TLZ add. est.   • R credulitas.

7 Cf. Matth. 12, 32.

8 Psalm. 74, 5.

9 Lombardi, in h. l. (PL 191,700), ex Cassiodoro, in h. l. (PL 70, 537).

•0 Aristot., Topic., V, c. 5 (I, 228).

11 Lib. XX, c. 3 (PL 42, 369).

12 Loc. cit., c. 5 (PL 42, 371).

peccatum, et secundum illum modum dicitur peccatum excusationis maximum sive impocnitentiae — Et per hoc solvuntur ea quae obiecta sunt in contrarium.

II. 1. Ad hoc vero quod obicitur de schismate vel haeresi Manichaeorum, dicendum est quod, licet in pluribus communicarent cum fide catholica, in hoc tamen remotiores erant a doctrina Christianae religionis Christianae quam idololatrae.

CAPUT VI.

DE TEMPORE IDOLOLATRIAE ET CESSATIONE EIUS.

Articulus I.

737

De tempore quo coepit idololatria.

Sexto quaeritur de tempore idololatriae et cessatione.

I. Circa quod primo quaeritur propter quid magis fuit idololatria tempore secundae aetatis et deinceps quam tempore primae aetatis? Quod autem incepit tempore secundae aetatis, patet per hoc quod dicitur in libro *Historiarum*³. Dicitur enim quod « Chaldaei ignem adorabant et ad idem cogebant alios, comburentes aliorum idola », et huius principium erat Nemrod, qui fuit « oppressor hominum amore dominandi, et cogebat homines adorare ignem ». Ninus vero, a quo Ninive dicta est, in honore patris sui Bel construxit et adorari fecit ab Assiriis⁴. Ex quo patet quod incepit idololatria tempore secundae aetatis. — Similiter ostenditur de Thare⁵, patre Abraham, qui propter hoc « statuit peregrinari », eo quod noluit ignem adorare. Et legitur quod « Chaldaei Abraham et Aram in ignem projecerunt, quia ignem noluerunt adorare ». Et ex hoc similiter apparuit quod illo tempore incepit idololatria. — Secundum autem Isidorum⁷ « gentiles Promethaeum primum simulacra hominum de luto finxisse perhibent et ab eo in natam esse artem simulacra fingendi », Iudaei vero dicunt quod Ismael primus simulacrum ex luto fecerit ». Sic ergo colligitur quod in secunda aetate et tertia originem apud diversos cepit idololatria. In prima vero aetate non legitur.

Et videtur quod potius illo tempore humanum genus pronum esset ad idololatriam.

1. Cum enim distinguantur aetates humani generis quemadmodum distinguuntur aetates aliqui singularis hominis⁸, in prima vero aetate plurimum adhaerent homines rebus sensibilibus — in illa enim aetate non multum differt intellectus a sensu — quare videtur quod intellectus hominum illius temporis⁹, quantum est de se, non ascenderet ad cognitionem Creatoris, sed sisteret in rebus sensibilibus, et sic a rebus sensibilibus crederent provenire omne iuvementum quod haberent. Sed illud a quo est omne iuvementum, illud pro Deo reputatur; in illa ergo aetate maior videbatur pronitas ad idololatriam quam in sequentibus, ubi plus abundabat virtus intelligentiae.

2. Praeterea, homines illius temporis simpliciores erant; ergo facilioris seductionis ab inimico qui insidiatur humano generi. Illo etiam tempore exhibebantur sacrificia Deo¹⁰; quod autem exhibetur Deo, maxime intendunt usurpare daemones et homines ad id provocare quod eis exhibeatur propter ipsam infidelitatem, quae comitatur: non enim daemones, cum sint spiritus, in fumo sacrificiorum delectantur. Unde Augustinus, in libro *De civitate Dei*¹⁰: « Qui spiritus divinitatem sibi arrogant, non cuiuslibet corporis fumo, sed supplicantis animo delectantur, cui decepto subiectoque dominantur, intercludentes iter ad Deum verum, ne sit homo illius sacrificium, dum sacrificator cuiquam praeter illum ». Restat ergo quod illo tempore proni erant daemones ut tentarent homines de idololatria,

* R om. * V *illi*. * B om.; BT om. *ibi*. A V *primum*. * V *tx tempore peccath pro q. t. p. a.* IV add. ex. * R *idd per*. quod F exp. * R *orabant*, quod F corr. * F au/ * RL add. et. 1 R om. e. A. ■ V om. e. e. * B /atlendi. * R r FR *hominum*. * R om. * R *que*. * R (*nitto*). * R vacat. ■ R om., in F eat add. Intel. * F *nmmtucatar*

1 Cf. supra, num. 695.

2 Cap. 15sq.; (PL 42, 184 sq.).

3 P. Comestor, *Hist. schol. lib. Gcn.*, c. 37, additio 1 (PL 198, 1088).

4 Loc. cit., c. 39sq. (PL 198, 1090).

3 Loc. cit., c. 41 (PL 198, 1091).

* Loc. cit. L *Etymol.*, VIII, c. 11, n. 8 ct 7 (PL 82, 315).

8 Cf. Augustin., *De vera relig.*, c. 27 (PL 34, 144).

9 Cf. Gcn. 4, 3sq.

10 Lib. X, c. 19 (PL 41, 298).

et homines ex alia parte minus cauti, et ita maior prinitas ad idololatriam. — Quod autem daemones procurant se pro Deo honorari, habetur *M III De civitate Dei*: "Intelligentur daemones, sicut notum in Litteris Sacris et res ipsae indicant, negotium suum agere ut pro diis habeantur".

Sed contrarium potest sic argui: a. In illa aetate non erant multum * elongati a principio mundi, et ita nec a memoria Creatoris caeli et terrae; quare elongati erant ab idololatria.

b. Praeterea, multa erat annositas* illorum qui erant in illo tempore, et ideo, quantum est de hoc, in eis vigeat sapientia de iis quae dictabat natura; natura autem dictabat Creatorem caeli et terrae coliri; unde et tunc unius Dei erant adoratores.

c. Praeterea, non sic circa multa vagabatur intellectus quemadmodum in posterioribus temporibus, et propter hoc elongati erant ab idololatria magis quam in posterioribus temporibus.

d. Praeterea, oppressio humana ut plurimum induxit idololatriam *; nondum autem erat servitus; propter quod nec consensus in idololatriam.

II. Item, potest quaeri de differentia idololatriae, cui adhaeserunt gentiles et cui adhaeserunt-Gudaei. Def idololatria enim gentilium legitur ante tempus Abraham, de idololatria vero Judaeorum non legitur in canone Sacrae Scripturae prius quam in Exodo⁴ post dationem Legis generaliter; legitur autem particulariter in Genesis⁵ de Rachele, quae *abscondit idola patris sui*; t. Iacob dixit domui suae⁶: *Abicite deos alienos, quisunt in medio vestri*; sed illud genus idololatriae ex contagione gentium processit, reliquum vero ex inventione. Potest ergo quaeri quid movit Iudaeos ad huiusmodi genus idololatriae, cum Dominus in Exodo⁷ prohibuisset, dicens: *Non habebis deos alienos coram me h.*

Respondeo'. I. Ad primum dicendum quod idololatria coepit in secunda aetate propter multiplicationem hominum maximam, quae tunc coepit esse, sicut habetur Gen. 10,5, et dividebantur gentes secundum diversitatem terrarum, et corruptio generalis peccati in tantum processerat successive ut inducerentur homines secundum prius et posterius ad diversa genera peccatorum

actualium et tandem ad corruptionem fidei, ut sic vertex rationis corrumperetur. Unde primigenialis corruptio fuit quantum ad concupiscentiam carnis, sicut habetur Gen. 6,20; secunda vero quantum ad concupiscentiam mundi, sicut habetur Gen. 10,8-10, de iis qui aedificaverunt civitates diversas et alios opprimebant; tertio vero flebat corruptio per superbiam vitae, sicut habetur Gen. 11,5, et ibidem 12 in fine agitur de corruptione fidei per idololatriam, et sic in humano genere ascendit corruptio actualis peccati usque ad summum, quod est peccatum infidelitatis. Hoc autem non contigit⁹ in prima aetate, quia in illa non erant nisi duae differentiae hominum: aut dediti Deo, et illi vacabant cultui divino omnino¹⁰; aut dediti carni, et illi tantum vacabant carnis voluptati, qui *, licet Deum cognoscerent fide, tamen malis operibus carnis contradicebant¹¹.

[Ad oblectaj: 1. Ad obiectum autem in contrarium dicendum est quod, licet quidam homines tunc essent dediti sensibilibus, tamen non ascendeant ad hoc ut creaturam pro Creatore venerarentur, propter recentem memoriam eius qui *fecit caelum et terram* u, quam ex disciplina patrum habuerunt.

2. Ad secundum vero * dicendum quod, licet simplices essent propter hoc quod tot non erant relicta in Scripturis, ex quibus erudirentur, sicut in posterioribus temporibus factum fuit, meliora tamen naturalia habebant quam homines qui postea fuerunt, et " ex meliori ingenio naturali cum gratia, quae tunc non defuit poterant melius resistere machinationibus diaboli quam in posteriori tempore, quantum est de bonitate naturalium.

II. Ad id vero quod obicitur de differentia originis idololatriae sive temporis apud gentiles et Iudaeos, dicendum est quod Iudaei diutius perstiterunt in fide propter doctrinam Abrahae et Patriarcharum, quam a Deo acceperunt. Hoc autem fuit quia aliquos elegit sibi Dominus in omni tempore, in quibus voluit fidem Creatoris et Liberatores salvare.

Si vero quaeritur propter quid prioriores erant tunc temporis ad idololatriam, cum Dominus loqueretur cum Moyse in monte Sinai¹², hoc fuit fortasse quia propter moram eius in monte vacabant otio et multis aliis peccatis¹³, quae tandem

* Z ex. * F mutti. * BT animositas. * RZ om., in L est add. mg. * F idololatria. ! VB om. g. e. c. a. * R om. * B It. Ita V, aUI om. 1 Ita V, 111 add. eat. * FR Incipit, quod Z corr. **Ve/ causa. = VL comprimebant; BT tertia pro tertio * BTLZ contigit, quod F corr. r V animo, quod F corr., R anime = Ita VF (corr.), B quia, all quod. * RZ sensibilis. * V om. * Ita V, all quoad. * Z om. * V fuit. * L digit. * VBRLZ Sina.

1 Cap. 24, n. 1 (PL 41, 72).

2 Cf. supra, num. 608 et tom. II, num. 521.

3 Cf. Glossa ordin., In Gen. 11, 28, ap. Lyran.

< Cap. 32, Isqq. 5 Cap. 31, 19 et 34.

β Gen. 35, 2. 7 Cap. 20, 3.

8 Cf. Ierem. 2, 16; Gregor. M., Moral., XXV, c. 10,

A. 27 (PL 76, 338).

9 Cf. Glossa ordin., in h. 1., ap. Lyran.

10 Cf. Glossa ordin., In Gen. 10, 8 (PL 113, 113).

11 Cf. Glossa ordin., In h. 1., ap. Lyran.

12 Cf. Glossa ordin., In Gen. 11, 31 (PL 113, 115).

13 Cf. Tit. 1, 16.

> Psalm. 123, 8.

1* Cf. Exod. 32, 6 et I Cor. 10, 7.

Inducunt ad infidelitatem tamquam ad sum- | tamquam deus habitus est; postea finge-
 mum in genere peccati; et magis idololatrabant quod sub specie tauri egrediebatur* quolibet anno
 In vitulo conflati quam in alio genere idoli | de Nilo et dabat responsa sacerdotibus Memphi-
 i propter memoriam idoli Aegyptiorum¹. Colebant | ficis*, et imaginem huius capitis iudaei in deserto
 énim Aegyptii taurum sive bovem, Serapi conse- | sibi fecerunt. Postea etiam in recordationem ite-
 ratum. Serapis autem, sicut dicit | sidorus², \ itus fecit ieroboam vitulos aurtio, in quibus etiam⁴
 erat Aegyptiorum deus, qui prius erat rex Argi- | postea filii Israel idololatrabant-, sicut habetur
 vorum, qui cum navibus transivit in Aegyptum | 111 Reg. 12,18-30. Et quidquid esset de aliis idolis,
 et occupavit eam et mortuus est ibi, et in honore | ista erant/ idola principalia iudaeorum.

ARTICULUS 11.

728

De tempore cessationis idololatriae.

Deinde quaeritur de tempore cessationis.

in¹ 19,24-35 de cultura Dianae; et, sicut legitur
 in chronicis, plures etiam post adventum Christi
 et fidem praedicatam idola coluerunt

Videtur enim a. quod cessaverit idololatria per |
 adventum Christi et per publicationem Evangelii, |
 sicut habetur Isai. 41,22, super illud: *Quae fue- |*
runt, nuntiate, Gl o s s a 3: «Notandum post Christi |
 adventum conticuisse idola, futurorum scientiam |
 promittentia». Et iterum ibidem⁴: «Christopacem |
 Ecclesiae nuntiante et veritatem monstrante, ipsi |
 errores vento et turbini comparabantur ». Similiter |
 videtur expresse per hoc quod dicitur⁵ Isai. 19,1:
Ascendet Dominus super nubem levem, et ingredie- |
tur Aegyptum, et movebuntur simulacra Aegypti.

Sed videtur contrarium, 1. per hoc quod legi-
 tur in¹ Act. 14,11-12 de sacerdotibus iovis, et

{Solutio}; 1. Ad quod dicendum² quod tempus
 cessationis idololatriae et causa fuit ex adventu
 Christi et ex publicatione Evangelii ut in plu-
 ribus; et quia nondum facta est publicatio apud
 aliquas gentes, forte apud illas remanet idolo-
 latria. Nec hoc* est contrarium quod idola per-
 stiterunt post adventum Christi et praedicationem
 Evangelii, quia quidam holerunt recedere ab
 idolis propter suam pertinaciam, immo persecuti
 sunt usque ad mortem credentes in Christum,
 quousque Dominus per miracula³ in sanctis suis
 coruscavit et infidelitatem évacuavit

CAPUT VII.

UTRUM COMMUNICANDUM FUIT CUM IDOLOLATRIS.

S^eptimo quaeritur utrum communicandum fuit
 cum idololatrīs.

Quod non, videtur, 1. per hoc quod dicitur
 Levit. 15,19, super illud: *Mulier, quae redeunte*
mense etc., Glossa 7: «Sic oportet ab idolo-
 latria abstinere, ut nec idololatrās nec eorum di-
 scipulos vel fautores, quibus quasi lectis vel
 vasis utuntur, contingamus nec cum eis com-
 munionem habeamus ». Ergo non fuit communi-
 candum cum eis.

2. Similiter¹ dicitur Deuter. 17,2, super illud:
Cum reperti fuerint apud te etc., Glossa 8: «La-
 pidibus iubet idololatrās obrui, quos irrevocabili
 sententia damnandos esse praevidit ». Non ergo
 tantum separandi erant a communione, immo
 gravissima morte puniendi.

3. Simile habetur² Deuter. 13,9-10, et³ 7,2-4
 exprimitur causa, cum dicitur: *Non inibis*
cum eis foedus nec misereberis eorum nec
sociabis cum eis coniugia; filiam tuam non
dabis filio eius nec e converso, quia seducet

* R om.; VRLZ Serapis pro Serapis. » R add. quoque. - F (corr.) LZ NemplUJlds. * V oa.; R oe. postea. I B Imotraverit
 < V erunt. - V quevisse. » V om. I BFR om. * Ita VB, alii add est, R tunc pro tempis I R oa.c. p. - F b - L Mteat.
 * VB mirabilia. r TFRLZ factores. e B add. com. * Ita V, alii add. In. * Ita V, alii Deuter I V uMa, <tod F con.
 * FRZ earum.

¹ Cf. *Glossa ordin., In Exod. 32*, 1-6 (PL 113, 286 sq.).

² Cf. *Etymol.*, VIII, c. 11, n. 85sq. (PL 82, 323).

³ *Ordin.*, in h. l., ap. Lyran., ex Hieronymo, in h. l. (PL 24, 418).

⁴ *Ordin.*, in Isai. 41, 29 (PL 113, 1284), ex Hieronymo, in It. 1. (PL 24, 420).

⁵ Cf. *Glossa ordin.*, in h. l., ap. Lyran., ex Hieronymo, in h. l. (PL 24, 151).

* Cf. Lombard., in *Psalm. 76*, 18 (PL 191, 719k)

¹ *Ordin.*, in h. l. (PL 113, 3W), ex Hesychio, in h. l. (PO 93, 978).

* *Ordin.*, in h. l. (PL 113, 469).

CAPUT I.

UTRUM TOLERANDI SINT IUDAEI.

Circa primum slou: videtur quod non sint tolerandi. 1. Blasphemant enim eib contra Christum ct contra B. Virginem, persequuntur etiam fident catholicam, sacramentis etiam ecclesiasticis faciunt Iniuriam, sicut habetur *Extra, De iudaeis, Etsi iudacos-1'*. Blasphemi autem secundum Legem etiam Veterem² erant morti tradendi; ergo et iudaei non sunt tolerandi, sed morti exponendi, maxime qui sic se habent.

2. Praeterea, in libro eorum, qui dicitur *Talmud*, plura continebantur, quae ad blasphemiam Christi et B. Virginis pertinebant³; cum ergo doctrinam illius libri quasi legem observent, simul cum libris huiusmodi sunt disperdendi.

3. Item, Christiani persequuntur paganos usque ad mortem, qui sunt detentores Terrae Sanctae; sed amplior iniuria est contumelia Redemptoris; ergo perpetrantes huiusmodi contumeliam persequi debent Christiani usque ad mortem; non ergo sunt tolerandi. — Quod autem contumeliam ingerant, patet per hoc quod dicitur *Extra, De iudaeis, In nonnullis*

Contrarium < videtur, a. per hoc quod dicitur in Psalmo⁵, super illud *Ne occidas eos*, Glossa⁶: « Hoc de iudaeis specialiter potest accipi; precatur⁷, ne iudaei funditus pereant: dispersi quidem sunt, ut ad conversionem provocentur; orat etiam pro eis, dicens: *Ne occidas eos*, qui me occiderunt sed maneat gens iudaeorum cum signo circumcisionis ». Ergo tolerandi sunt.

b. Item, fortius est testimonium * quod ab adversariis accipitur; sed Ecclesia catholica sumit testimonium a Veteri Lege, quam observant iudaei; ad hoc ergo quod Ecclesia catholica ab inimicis habeat testimonium, tolerandi sunt iudaei: a Lege enim Veteri, scilicet a Lege Moysi⁸ et Prophetis, accipitur testimonium de Christo, quod negare non possunt.

c. Item Isai. 10,22⁹ habetur quod *reliquiae Israel salvae fient*; et similiter dicit Apostolus, Rom. i 1,5; reliquiae autem salvari non possent nisi semen iudaeorum maneret; salvandum est ergo semen iudaeorum; tolerandi ergo sunt iudaei. — Quod concedendum est.

IAD obiectap. 1. Ad oblectum autem in contrarium dicendum est quod, licet blasphemiam perpetrent, credunt tamen se non in hoc delinquere, eo quod nondum credunt Messiam venisse, et in hoc¹⁰ errant et reservant ad luturam damnationem nisi respiciant, sicut dicitur super illud Psalmi⁸: *Retribuam eis*, Glossa⁸: « In praesenti, ut dispergantur; in futuro, ut damnentur ». Si tamen persistenter in blasphemia manifesta, coercendi essent⁹ per principes saeculares, sicut habetur in *Extra, De iudaeis, In nonnullis provinciis* **, ubi dicitur: « Districtissime prohibemus¹ ne in contumeliam Creatoris prosilire praesumant; et quoniam illius non debemus dissimulare opprobrium, qui probra nostra delevit, praecipimus praesumptores huiusmodi per principes saeculares dignae animadversionis adiectione compesci, ne² Crucifixum pro nobis aliquatenus blasphemare praesumant ».

2. Ad secundum dicendum quod libri eorum, in quibus huiusmodi¹ blasphemiae continentur, comburendi sunt²; ipsi vero, si pertinaciter in huiusmodi blasphemia persistenter, coram iudice convicti, digna poena sunt puniendi. Secus autem est, si occulte blasphemant

3. Ad tertium vero dicendum² quod alia est ratio de ipsis paganis detentoribus Terrae Sanctae et de ipsis iudaeis. Persequuntur enim Christiani ipsos paganos¹ tamquam iniustos detentores et sacri loci violatores in iniuriam Christi; iudaei vero¹ multiplici ratione permittuntur vivere et inter Christianos commorari, tum propter hoc quod a iudaeis Legem Veterem accepimus, tum

* V add. *proceditur*   * Z om.   * L add. Interi. In.   * V *ChrUtat.*   * V om   f tti V, illi *cotdn.*   * FRL add. *Prystai*
* B *tpet.*   * Ita R, alii *occidunt.*   * V add. *quam.*   * V *Del.*   ** Ita V, alii add. la.   * B va., h T nt add. *istrci.*
In F add. mg   * L om.   * Ita V, T om., alii *fant.*   * *Vota.*   * V nonnulla *pro I. n. p.; LZ om. ta.*   * R *ridotu*   * *Rea.*
* T om.   * BTRZ add. *est.*   * R om.   * T om.

¹ Ap. Gregor. IX, *Decretales*, V, tit. 6, c. 13 (II, 775 sq.).

² Cl. Lcvti. 24, 16.

³ Tantum anno 1238 doctrina Hbrl *Talmud* revelata fuit a quodam Donln, a iudalca religione converso. Cf. D'Argentré, *Collectio iudie.*, I, p. 151a; N. Valois, *Guillaume d'Auvergne*, Paris 1880, p. 121 sqq.

⁴ Loc. dt., c. 15 (II, 776sq.).   ⁵ Psalm. 58, 12.

⁶ Lombardi, In h. I. (PL 191, 546), ex Augustino, in h. I. (PL 36, 705).

⁷ Cl. Rom. 9, 27.

⁸ Psalm. 40, 11.

⁸ Lombardi, in h. I. (PL 191,413), ex Augustino, in h. I. (PL 36, 462).

⁹ Cl. supra, nota 4.

¹⁰ Die 20 iunli 1239 Gregor. IX iussit ut libri iudaeorum comburerentur. Cf. *Bull. Franc.*, I, n. 297 (p. 270); Denifle-Chatelain, *Chart. Univ. Paris*, I, p. 204. Mense iunli 1242 hi libri combusti sunt. Cf. N. Valois, loc. cit, p. 132; *Fran.: Stud.*, XVI, 1929, p. 25sq.

« Cf. Gratian., *Decretum*, C. 23, q. 8, c. 11 (1, 965).